

השיעור השבועי



גליון מס' 521

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פריץ שליט"א



הרב המקדים: הג"ר יהודה כהן שליט"א
ראש ישיבת "יקרי ירושלים" וחבר מועצת חכמי התורה



השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית"ל היזמים ומשודר דרך הלוויין והרדיו ובקווי רבים מיוחדו של מרן רבינו עובדיה יוסף זיע"א

ר"ת	יציאה	כניסה
17:44	17:10	16:19
17:40	17:08	16:17
17:39	17:08	16:17
17:44	17:10	16:20

ויצא | ט' כסלו תשפ"ו

להפצת עלונים באזור מגורין
התקשר: 053-4774733

דיני ברכת הלבנה

זמן ברכת הלבנה. אין צריך ליהנות לאור הלבנה בפועל. ברכת הלבנה כשיש עננים דקים. בחור ספרדי הלומד בישיבה אשכנזית יתפלל כמנהגו. תנאי בברכת הלבנה. אם המתפלל ערבית מבעוד יום עשאו לילה לכל דבר. להתחיל לברך כשמשיער שהלבנה תתכסה באמצע הברכה. להתחיל להתפלל כשיעבור הזמן באמצע התפלה. נחסר המניין באמצע החזרה, אם לומר קדיש תתקבל. מסופק אם התפלל. ברכת הלבנה לנשים. אין לברך ברכת הלבנה בנוסח קצר

זמן ברכת הלבנה

א. בשיעור הקודם דיברנו לגבי ברכת הלבנה, שאין צריך ממש ליהנות לאור הלבנה, אלא מיד כשמגיע צאת הכוכבים - בחורף כרבע שעה אחרי השקיעה - אפשר כבר לברך ברכת הלבנה. חכם אחד אמר ברדיו, שבמוצאי ט' באב יצא עם כל הציבור אחרי ערבית בצאת הכוכבים, והיה עדיין קצת אור, ואמר להם לא לברך, כי צריך ליהנות מהלבנה ממש. אבל הוא לא למד פוסקים, אם היה לומד יבעי אומר ח"ה (חא"ח סי' לו) או חזון עובדיה (חנוכה - דיני ברכת הלבנה, עמ' שכה) היה רואה שהרב דן שם שאפילו בבין השמשות אפשר לברך ברכת הלבנה, והביא את החיד"א (ברכ"י סי' תכו סק"ד) שדייק מהרמב"ם (פ"י מהל' ברכות ה"ז) והסמ"ג (עשין כז) ועוד, שאין צריך ליהנות ממש לאור הלבנה. אנחנו מחמירים לכתחילה לברך מצאת הכוכבים, ואם הציבור מברכים בבין השמשות, לא יחמיר על עצמו, אלא יברך אתם, וירוויח ברוב עם, וגם שלא ישכח לברך.

יאותו לאורו

ב. מה שכתבו הפוסקים שיברך על הלבנה כשראו ליהנות לאורה, למדו כן מהמשנה בברכות (אז) לגבי ברכת בורא מאורי האש, אין מברכים על הנר

¹ מדברי הרב יהודה כהן שליט"א: ברשות מרן גאון ישראל שליט"א שמוסר נפש למען התורה וגם נלחם למען לומדיה ובני הישיבות, שיזכה להרבה סייעתא דשמיא והצלחה.

כמה צריכים לנצל כל דקה לעסק התורה, וכתב הפלא יועץ (ערך שיחה): הראשונים היתה תפלתם בוקעת הרקיעים, והיה מתקיים בהם "ותגזר אומר ויקם לך" (איוב כב, כח), מפני שהיו נזהרים בדיבורם שלא לפגומם בשיחה בטלה.

אספר על מרן זצוק"ל שזכיתי להיות במשך כמה שנים שכן שלו, וקיבלתי הרבה הרבה ממנו, הדרכה והכוונה והרבה תורה. ומעשה שהיה שבאו והתייעצו אתו על אשה בהריון, שהרופאים אמרו שהעובר שבמעיה לא יחיה, ויש לו בעיות, וצריכה להפיל. ומרן אמר להם, תגידו לה שהעובר שלה בסדר, היא תלד בן זכר ואני אשב סנדק. וכך היה, היא ילדה בן, ומרן ישב סנדק. איך ידע שהעובר יחיה, וכי הכיר את האשה? אלא זה הכוח של התורה, שכל העולם כולו עומד על התורה.

אשריכם שאתם יושבים ושומעים כאן תורה מפי מרן שליט"א שמוסר נפשו על התורה, למד ולומד כל הזמן, מרביץ תורה לעדרים, ומוסר נפש למען לומדי התורה. יהי רצון שתהיה הרבה סייעתא דשמיא, ובזכות התורה ולומדיה יבטל כל גזרות קשות ורעות, ונזכה כולנו לאורו של מלך המשיח שיבוא ויתגלה במהרה בימינו אמן ואמן.

עד שיאותו לאורו. ובגמ' (נז), וכמה, אמר עולא כדי שיכיר בין סלע לפונדיון. שהם שני מטבעות, ובימינו שיבדיל בין שקל לחמש שקל... ולא צריך שכולם יתקרב למקום של האש, אנשים נדחפים ובאים כולם ועושים עם האצבעות, אלא די שיעמדו מרחוק כל שראוי ליהנות לאורו, שאילו אור החשמל היה כבוי, היה מאיר לכל המקום כולו. ומכאן לומד הרדב"ז (חא"ח סי' שמא) - היה בדורו של מרן הב"י לפני כ-500 שנה - שצריך לברך על הלבנה כשיאותו לאורה², ואם יש עננים כבדים ורואה את הלבנה מעט, אבל לא ראוי ליהנות מאורה, אסור לברך, וזו ברכה לבטלה, כי צריך שיהיה ראוי ליהנות לאורה, שאם ילך בשדה פתוח ביער אחרי השקיעה יוכל ליהנות.

ברכת השבח

ג. ברכת הלבנה היא ברכת השבח, ולא ברכת הנהנין כמו "שהכל נהיה בדברו", "בורא פרי העץ", והגם שצריך שיאותו לאורה, אבל זה לא ברכת הנהנין, שהרי בגמ' (סנהדרין מב.) תנא דבי רבי ישמעאל, אילמלא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהן שבשמים פעם אחת בחודש ד"ים, אמר אביי, הלכך נימרינהו מעומד. ולמה אמר אביי "הלכך"? אלא היינו סבורים שהלבנה שמברכים עליה כשיאותו לאורה, היא ברכת הנהנין, והאמת

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לכבוד ראש הישיבה הרב הגדול, מעוז ומגדול, מקים עולה של תורה כפשוטו, הגאון רבי יהודה כהן ראש ישיבת יקרי ירושלים וחבר מועצת חכמי התורה. כמו שהזכיר, הוא זכה להיות עם מרן האבא זצ"ל כמה שנים טובות, היה מתמיד גדול, וגם קיים בעצמו גדול שימושה יותר מלימודה (פסיקתא וזרתא בהעלותן קב ע"ב, ברכות ז), ראה את ההנהגות של מרן, איך שפעל ואיך נלחם, לפעמים היה צריך מלחמות ולפעמים לקרב, הכל לפי שיקול הדעת של גדול הדור. וב"ה הוא הולך בדרך של מרן. יזכה להאריך ימים ושנים, וירווח נחת מכל התלמידים. העמיד תלמידים הרבה, אלפים ורבבות, בישיבה שלנו "חזון עובדיה" הבהורים הטובים ביותר שיצאו מהם תלמידי חכמים, היו אלו בוגרי ישיבת יקרי ירושלים. אשריו ואשרי חלקו, שימשיך עוד לעשות כנהנה וכהנה, אריכות ימים ושנים, עד מאה ועשרים.

² כשאדם מברך על הלבנה לא כל הזמן יסתכל עליה, אלא רק בהתחלה, ואחר כך קורא בסידור. ואם באמצע הברכה מישוה דחף אותו וכבר הוא לא רואה את הלבנה, כיון שכבר ראה אותה ימשיך לברך, וכמו שכתב בשו"ת שבט הקהתי (ח"ג סי' קמט).

שברכה זו מהותה הקבלת פני שכניה, כלומר שהיא ברכת השבח, והלכך נמרינו מעומד. ומאחר שהיא ברכת השבח, מברך באופן שראוי קצת ליהנות לאורה, ולא כמו ברכת הנהנין שצריך ממש ליהנות, אלא שיהיה ראוי, ואם יש ענן דק ועדיין יכול ליהנות לאורה באיזה אופן, שילך בשדה ולא יתקע בקוצים, יכול לברך. וכך כתב הרדב"ז, שרק כשיש ענן כבד שאי אפשר ליהנות מאור הלבנה, לא יברך, אבל כשיש ענן דק יכול לברך.

מנהגו של עולם

ד. הרדב"ז שואל, ואם תאמר, הלא על מנהגו של עולם הוא מברך, כמו שגם אם לא שמע תרגול בבוקר מברך "הנותן לשכוי בינה" על מנהגו של עולם, וגם אם לא ישן בלילה מברך "פוקח עיוורים" וכן "המעביר חבלי שינה", ומה בכך שלא יהנה מאורה? וביאר, שהרי אמר רבי יהודה "הרואה לבנה בחידושה" מברך וכו' (כ"ה בירושלמי ברכות פ"ט ה"ב, וכן גירסת הר"ף בס"פ הרואה דף מג ע"ב מדפיו, ועוד), ועוד שאמרו במסכת סופרים (פ"ה"א) "ותולה עיניו כנגדה", הרי בהדיא שצריך להביט בה, ומזה הטעם אמרו הראשונים שאם הוא חושש שמא במוצאי שבת יהיה מעונן ויעבור זמן הברכה, יכול להקדים הברכה בשאר לילות.

סוגי עננים

ה. המגן אברהם (ס"א תכו ס"א) הביא בקיצור את דברי הרדב"ז, וכתב שאם יש ענן עב לא יברך, אבל ענן דק יברך. וגם המשנה ברורה (סק"ג) פסק כך להלכה, שבענן דק וקלוש שעובר ממנו אור הלבנה עד שראוי ליהנות קצת ממנה, ויכול להכיר מן הדברים שהם ניכרים לאור הלבנה, יכול לברך עליו, ואם המסך הוא גס ואין ראוי ליהנות מאור הלבנה, אין לברך. וכן כתב בפסקי מהרי"ץ (הל' ברכת הלבנה), שאם יש ענן דק בלבד יכול לברך. והובא בסידור עץ חיים (דף קנח ע"ב), ובשו"ת זקן אהרן³ (ס"ס כח) כתב שאם מברך ברכת הלבנה כשמעונן ואין הלבנה מאירה, זו ברכה לבטלה. ולכתחילה מנהגנו שאפילו בענן דק לא מברכים, עד שהלבנה תהיה בלי שום ענן, לא דק ולא עבה, וכן כתבו מרן החיד"א בספרו מורה באמצע (ס"י קפד), ספר שמוח נפש גאגין (דף מא. ובמהד"ח עמ' קג) על פי שער הכוונות, כף החיים פלאגי (ס"י לו אות יא), בן איש חי (פרשת ויקרא אות כג), כף החיים סופר (ס"י תכו אות יח), שמותינים עד שהלבנה תתנקה לגמרי, ואז מברכים ברכת הלבנה. וזה במקומות שאפשר לחכות, אבל במקום שיש חורף קשה ועננים הרבה, חכם עיניו בראשו, שאם יש עננים דקים ועד שיהיה נקי לגמרי עלול לאבד את הברכה שזמנה עד סוף ליל ט"ו, חבל לאבד מצוה יקרה. וכלל ידוע

³ לרבי אליה הלוי שהיה לפני כ-500 שנה, פעם הזכרתי את הספר הזה "זקן אהרן" בשיעור, ומישהו שמע וקנה לי אותו במתנה, זה ספר יפה בכתב ישן.

⁴ א.ה. וכן דחה השבות יעקב שם ז"ל: אי משום הא לא תברא, דהא סתמא אמרינן בריש תענית שהגשמים סימן קללה בחג, משמע אפילו בלילה ראשונה שלא נכנס עדיין בסוכה, גם כן הוי סימן קללה. והא דמחוייבין לאכול בסוכה לילה ראשונה אף אם ירדו גשמים, היינו מגזרת הכותב מג"ש דחג המצות, וכמבואר בטור וב"י ס"י תרל"ט. ובר מן דין הוא נגד הסברא לחלק כן, דאדרבה יותר טוב שעשה מקצת המצוה ונאנס מלא עשה כלל, וכו'. ע"ש.

⁵ בשנת תשל"ד או תשל"ה, כשמרן היה רב ראשי חדש, הגיע לבקר ביקור ראשון בניו יורק בקהילה המרכזית "שערי ציון" אצל רב הקהילה חכם ברוך בן חיים זצ"ל, ואתו היה הרב הכס שהווא אשכנזי, וכשבאו אנשי הקהילה לקבל את פני מרן, תוך כדי שיחה סיפרו לתומם שהרב הכס פסק להם שבליילה הראשונה צריכים לאכול בסוכה אפילו יורד גשם זלעפות והאוכל מתקלקל, כי לילה זה נלמד בגזירה שווה ט"ו ט"ז מחג המצות. וסיפרו איך במסירות נפש בניו יורק שיש קור - ויש שנים שיורד שלג, אם מכסה את הסכך אינו חוצץ (ילקוט סוכה עמ' רצט)... עם כל זה ישבו בסוכה. ורצו שהרב יברך אותם וישבחו אותם על כך. אבל מרן אמר להם, למה פסק לכם כמו האשכנזים היוצאים ביד רכ"א, הוא יודע שאתם ספרדים - רובם חלאבים, לא תמצא שם אשכנזי אחד - וקיבלתם הוראות מרן, "לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו" (בראשית מא, נה) - זה מרן רבינו יוסף קארו. ומרן חיזק אותם שישמעו לדעת מרן השלחן ערוך, והעיר לרב הכס שלא היה לו לפסוק לספרדים כדעת רבותיו, אלא יורה דוקא כדעת מרן.

פעם הייתי בישיבה של חב"ד במיאמי, נתתי שם שיעור לבחורי הישיבה, הבחורים ספרדים והרבנים אשכנזים, ולאחר השיעור התפללנו מנחה, ובחור אחד עלה

כתבו הפוסקים, הרא"ם (בתשובה סימן א) הרדב"ז (ח"א סי' לו, פ) ועוד, שכאשר פשטנים ומקובלים חולקים, הלכה כמו הפשטנים.

תענית ציבור

ו. בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' י) - לפני כ-300 שנה - דן בחודש כסלו אחד שהשמים היו מלאים בעננים, ולציבור לא היה אפשרות לברך ברכת הלבנה, קם רב אחד ואמר להם, רבותי, נגזור תענית, והכריז "כל הציבור יקבלו תענית במנחה, שתהיה לבנה". זה חידוש. ידוע שכאשר יש בצורת מגשמים קובעים סדר תעניות, ומוציאים את התיבה לרחובה של עיר וכו', כמבואר במסכת תענית, אבל לא מצינו שגם כשלא רואים את הלבנה מתענים. בתחילה בשבות יעקב הביא לו סמך מהמשנה סוכה (כח): שמי שישב לאכול בסוכה ולפתע התחיל לרדת גשם, והאוכל מתקלקל, יקום ויצא, משל למה הדבר דומה, לעבד שבא לתת כוס לרבו, ושפך לו רבו קיתון על פניו, ואמר לו אי אפשי בשימושך. וכתב הרמ"א (ס"י תרלט ס"ז) בשם מהרי"ל: וכשיצא מן הסוכה מכח הגשמים, אל יבעט ויצא, אלא יצא כנכנע כעבד שמוזג כוס לרבו ושפכו על פניו. ואם כן גם כשיש עננים שמסתירים את הלבנה, אנחנו לא יכולים לקיים את מצות ברכת הלבנה, וצריך להצטער על כך. ושוב חילק שבסוכה הוא מתחיל לשבת בה, ולפתע יורדים גשמים, וכביכול הקב"ה אינו חפץ בשימוש, וכיון שצריך לצאת זה סימן לא טוב. אבל בלבנה, אם לא רואים אותה ולא יכולים להתחיל במצוה כלל, אנוס רחמנא פטריה, וכמבואר בגמ' (ברכות ו. שבת סג). חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ואם כן אין כל חשש במה שלא קידשו את הלבנה מחמת אונס.

קצת ראייה

ז. השבות יעקב כתב שיש לכאורה קצת ראייה לחילוק זה, שלדעת "רוב הפוסקים" - אך בילקוט יוסף (סוכה עמ' תרסח) הבאנו הרבה פוסקים שחולקים - בלילה ראשונה צריך לאכול כזית בסוכה אף אם ירדו גשמים, וכן פסק הרמ"א (ס"י תרלט ס"ה), שלילה זה נלמד בגזירה שווה ט"ו ט"ז מחג המצות (סוכה כז). ואם הגשמים סימן קללה והקב"ה לא חפץ בשימושנו, למה יאכל בסוכה בלילה ראשונה, והרי זה כמצוה הבאה בעבירה לעשות נגד רצון וחפץ הבורא יתברך ח"ו? אלא ודאי כיון שירדו גשמים קודם שהתחיל במצוה אין זו סימן קללה כלל, מה שאין כן אם כבר התחיל במצוה. ושוב דחה ראייה זו⁴. וכל שכן שאין ראייה לפי מנהגנו כדעת מרן (שם) שדין מצטער הפטור מן הסוכה שייך גם בלילה ראשונה.⁵

ש"ץ ואמר, 'בוריך אתו'... במבטא חסידי. אחרי התפלה נישגתי לבחור ואמרתי לו 'חזק וברוך', מה השם שלך? אמר משוה עם 'אוף', ולפי השם זיהיתי אותו שהוא בוכרי. אביך נמצא בקהילת הבוכרים בקרטיי? כן, זה אבא שלי. אמרתי לו, אם אביך היה כאן, היה נותן לך שתי סטירות, מה אתה מתפלל כך? יש לדון אולי לא יצאת ידי חובה ותעמוד ותתפלל שוב, לפחות בתנאי דנדבה. ואמרתי לו שלא יעלה שוב ש"ץ במבטא חסידי, "אל תטוש תורת אמך", ורק אם נותנים לך רשות לעלות כמו המבטא שלנו תעלה. אותו בחור הצביע על הרבנים שהם אלו שהורו לו להתפלל במבטא אשכנזי. ופניתי אליהם, למה אמרתם לו כך? אמרו, זו ישיבה אשכנזית, וגם הספר תורה בכתב אשכנזי, הולכים אחרי הרבנים... אמרתי להם, אין כאן תלמיד אחד אשכנזי, והולכים אחרי הרוב.

ב"ה יש מקומות שידועים הלכה ולומדים ילקוט יוסף, יש אחד שיהיה בריא, שסיפר לו רב אחד מבאר התלמוד שיש להם בישיבה ילקוט יוסף והבחורים מעיינים בילקוט יוסף, אמר אותו אחד, אתה רוצה להגיד לי שאצלכם בבאר התלמוד לומדים ילקוט יוסף? אמר לו: כן, לומדים! הוא חשב שזה ספר קיצורים, אבל שיראה את כל המקורות.

בחורים ספרדים בישיבה אשכנזית שואלים איך יתפללו, ובדאי שלעצמם יתפללו כמנהג הספרדים בנוסח ובמבטא. היה כנס רבנים בפולין והלכנו לבית כנסת של הרמ"א בקראקא, ויש שם תקנה מהרמ"א שיש להתפלל שם רק בנוסח אשכנזי. ובאו כמה רבנים ספרדים ושאלו מה נעשה? אמרתי להם, תתפללו בנוסח ספרדי, והתקנה היתה רק לשליח ציבור (נימוק או"ח ר"ס תרסט), לא נוסח 'ספרד' ולא 'אשכנז' אלא 'עדות המזרח'. וספרדי שעולה ש"ץ ומתפלל 'בוריך אתו' הוא כמו עילל, אבל לאשכנזים זה בסדר, וגם ביניהם יש כל מיני הברות, חסידים, ליטאים וכו', וכל אחד ילך בדרך אבותיו "אל תיטוש תורת אמך".

ברכה על תנאי

ח. נשוב לדין ברכת הלבנה, שאם שומע עשרה שמברכים ברכת הלבנה כשיש עננים דקים, ורוצה לחוש לדברי המקובלים ולומר למישהו: תכוין להוציא אותי ידי חובה מדין שומע כעונה, בתנאי שאם בכל הימים הקרובים יהיו עננים, אני יוצא ממך עכשיו, ואם לא יהיו עננים, אני לא מתכוין לצאת, ואברך כשאראה את הלבנה בלי עננים.⁶ השאלה האם יכול לעשות תנאי כזה? יש נידון דומה בהלכות ספירת העומר, לגבי מי שנקלע למושב זקנים שמתפללים מבעוד יום וסופרים את העומר מוקדם, שכתב בשלחן ערוך (סי' תפט ט"א): המתפלל עם הצבור מבעוד יום, מונה עמם בלא ברכה, ואם יזכור בלילה יברך ויספור. ולכאורה הרי אם הוא ספר הוא כבר יצא ידי חובה, ואיך ישוב ויספור בברכה? ואף שספר בלא ברכה, רבינו דוד אבודרהם (הל' סה"ע עמ' רמב) כתב על פי דברי הרמב"ם (פ"ו מתמידין ומוספין הכ"ה): מנה ולא בירך יצא ואינו חוזר ומברך, שמי ששואל אותו חבירו כמה ימי הספירה לא יענה לו, כי יצא בכך ידי חובה ולא יוכל לחזור ולברך, שאין הברכות מעכבות את המצוות. ויותר מכך, אם מדובר שהצבור ספרו לפני השקיעה, לפי הרשב"א (בתשו' סי' קנד) - הביאו הבית יוסף (סי' תפט) - לא עשו כלום, כי זה יום אחד לעומר ואין סופרים שני ימים לעומר, ולכן ימתינו לצאת הכוכבים או לפחות לשקיעה. ואכן יש מפרשים שהציבור עשו שלא כהוגן, ולכן רצה לספור אחר כך.

התפללו ערבית

ט. ועוד יש מפרשים, שהציבור יכולים לספור מבעוד יום, כי יש אומרים שהמתפלל ערבית מבעוד יום קיבל עליו את הלילה לכל מילי, ובשלחן ערוך (סי' ל ט"ה) כתב: יש מי שאומר שאם התפלל תפלת ערבית מבעוד יום עד שלא הניח תפילין, אין לו להניחם אחר כך. במבוא לילקוט יוסף (ברכות כ"ד א) הבאנו למעלה 50- נפקא מינה לדברים שנעשו בפלג אחרי ערבית. {והרש"ל הזהיר מלאכול ליל שמיני עצרת עד הלילה, דאם כן היה צריך לישב בסוכה. וכך כתבו הג"מ, א"ח, לבוש, מג"א, ועוד. והט"ז חלק עליו דבחנם גזר תענית, דכיון שהתפלל ערבית מפלג המנחה, עשה אותו לילה לכל דבר. וכן כתב הב"ח.} אך לגבי ברכת הלבנה, זה תלוי במציאות שצריך שיאותו לאורה בצאת הכוכבים ולכל הפחות בבין השמשות.

כל שכן בשומע כעונה

י. והפירוש הנכון בשלחן ערוך הוא כפי שכתבו הט"ז (סק"ו) ועוד - כל נושאי הכלים מפלפלים בזה - שהציבור גמרו להתפלל בבין השמשות, וסופרים את העומר בבין השמשות, והוא רוצה לחכות לצאת הכוכבים, לחוש לרמב"ם (פ"ו מהלכות תמידין ומוספין הכ"ה, ובסוף ספר המצוות) והראב"ה (פסחים סימן תקכו) שספירת העומר בזמן הזה מדאורייתא. והדין הוא שיספור עמם בלא ברכה, ויתנה שאם יזכור לספור בלילה, מתכוין עכשיו שלא לצאת ידי חובה, ויספור בלילה בברכה, ואם לא יזכור לספור בלילה, מתכוין לצאת ידי חובה עכשיו. רואים שמועיל תנאי אפילו כשספר בעצמו, וכל שכן לגבי ברכת הלבנה שרוצה לצאת מחבירו מדין שומע כעונה, שמועיל תנאי.

יודע שהלבנה תתכסה

יא. מה הדין לגבי אדם שעומד בברכת הלבנה, ורואה עננים כבדים שהולכים במרוצה, ויודע שאם יתחיל לברך הלבנה תתכסה באמצע

הברכה, האם יכול לברך או לא? בגמרא ברכות (י) מובא על בלעם הרשע שנאמר עליו "וידוע דעת עליו", שידע לכוין את הרגע שהקב"ה כועס בכל יום - "ואל זועם בכל יום", ורצה לקלל את ישראל באותו הרגע. והקשו התוס' במקום (ד"ה שאלמלי), מה היה יכול לקלל ברגע כמימריה? ותיצו: שיכל לומר מילה אחת - "קלם". תירוצו שני, שמכיון שמתחיל את הקללה ברגע שהקב"ה כועס, וממשיך אחר כך, הקללה תופסת, כי בתר תחילה אזלינן. וההלכה שלנו תלויה בשני התיצוים, שאם יודע שבאמצע הברכה הלבנה תתכסה בעננים, לתירוצו הראשון צריך שכל הברכה תהיה כשהלבנה מגולה, ולתירוצו השני יתחיל לברך, והולכים אחר ההתחלה. ולומדים מבלעם, שמדה טובה מרובה ממדת פורענות (ע' שבת צו ע"א, וימא עו ע"א, ועוד), ואף שבירושלמי (פ"ב דפאה ה"ד) אמרו שאין למדים הלכה מן האגדות, אבל כשאין סתירה מההלכה, מהגמרא ומהפוסקים, למדים מאגדה, וכמו שהבאנו בספר עין יצחק ח"א (עמ' קו, שמוג) בשם החיד"א (בשו"ת חיים שאל ח"א סי' צב), ושכן כתבו כבר הרדב"א (ח"ב סי' תרמז), הכנה"ג (כללי הגמרא אות ע), בית דוד (ספ"ה דברכות), פרי חדש (ס' קכח ס"ב, ט"ז) (חו"מ סי' עב) ועוד.

בדידי הוה עובדא

יב. כיוצא בזה דן רבינו יוסף קארו בשו"ת רב פעלים ח"א (תאו"ח סי' ה), וכתב, בדידי הוה עובדא, שקרה מקרה שהיה שקוע בלימוד, ולפתע ראה שעוד כמה דקות צאת הכוכבים ועוד לא התפלל מנחה. והרי הוא סבור שהזמן להתפלל מנחה הוא עד צאת הכוכבים, ולא כמו אחד שכתב להתפלל עד השקיעה והביא ראשונים שכך סוברים, אבל יש ראשונים כנגד, ותפלה רחמי ניהו, ולכן הולכים להקל בזה עד צאת הכוכבים. אבל הבן איש חי שיער שתוף כדי שיתפלל⁷ יגיע צאת הכוכבים, האם הולכים אחר ההתחלה או אחר הסוף? ושוב דן ברב פעלים (ת"ג תאו"ח סי' ח) לגבי ברכת הלבנה, ובין היתר הביא ראיה מהירושלמי (מגילה פ"ד ה"ד) ששם מבואר, שציבור שהתפללו במנין מצומצם, ואחר שהתחילו את החזרה, מישהו קיבל שיחת טלפון⁸ ויצא לחוץ, או שהלך לעבודה כי פחד שלא יפטר אותו, או שהלך לסדר א' כי פחד שלא יסלקו אותו... ונשארו תשעה, והם בברכת מחיה המתים, ומסתכלים אחד על השני ושואלים האם לומר קדושה? מפורש בירושלמי שיאמרו קדושה. ורק לא יאמרו קדיש תתקבל.

קדיש תתקבל

יג. אמנם לפי הרמ"א (סי' נה ט"א) כשנשארו רוב מנין - למרות שהיוצאים יצאו שלא כהוגן - יאמרו קדיש תתקבל, אך לדעת מרן (סי' נה) רק לגבי החזרה ימשיך, כי כשמפסיק באמצע כל ברכותיו לבטלה, כי כל התפלה כמו שרשרת אחת, ואם חסרות ברכות נקרעה השרשרת. ומה שאין כן לגבי קדיש תתקבל. ולכן אחר החזרה יתחילו מיד וידוי ואשרי. וכדעת מרן כתבו המאמר מרדכי (סק"ד), שיירי כנה"ג (הגב"י סק"ג, ובתשו' סי' שכה) - מרן החב"ב, רבי חיים בנבנישתי, היה לפני כ-400 שנה - פרי חדש (סק"ג) - רבי חזקיה די סילוא, היה לפני כ-350 שנה - שערי תשובה (סק"ה) בדעת מרן, קיצור שלחן ערוך (סי' טו אות י), כף החיים (אות לה) ועוד. המשנה ברורה (סי' קיח) פסק כדעת הרמ"א, וכך נוהגים האשכנזים, אבל אנחנו הספרדים צריכים לעשות כדעת מרן, והמשנה ברורה פשוט לא נחת לפרש כדעת מרן, הוא

להם שאיפות. וגם ללמוד מהם את צורת הלימוד, איך שלומדים כל דבר בספרות יפות ובעיון ופלפול, ולא רק ספרי שות"ם.

⁶ אין דין ברכה לבטלה בשומע כעונה, ולמרות שמי שיצא ידי חובת ברכה מאחר לא יכול לחזור בו, אבל ברכה לבטלה היא רק בשפתיו, כמו בשבועה.

⁷ מן הסתם תפלה של הבן איש חי היתה בנחת ובכוונה, יש כאלה שמתפללים מהר, וכשאנחנו נמצאים ב"למינים ולמלשינים" הם כבר ב"עושה שלום", איך הספיקו!...

⁸ היה צריך לכבות את הפלאפון לפני התפלה. אמרו לי שיש מכשיר שמתקנים בבית הכנסת והוא מצנזר את השיחות בשעת התפלה, אבל כנראה לא הפעילו אותו...

ברכת הלבנה לנשים

טז. לגבי ברכת הלבנה לנשים, השל"ה הקדוש (שער האותיות ערך קדושה אות כח) כותב, שהנשים גרמו לפגם הלבנה, ולכן אינן מברכות ברכת הלבנה. והעתיקו המגן אברהם (ר"ס תנו). וכך כתבנו בילקוט יוסף (שבת ה עמ' שג), שנשים לא נהגו לברך ברכת הלבנה. בחזון עובדיה (עמ' שעא) שיצא לאחר שנים הרב הוסיף, שמכל מקום ראוי ונכון שישמעו את ברכת הלבנה מפי איש המברך, ויתכוונו לצאת ידי חובתן. אבל לא שמענו שנוהגים כן. האמא הרבנית ע"ה וגם בנותיו של מרן מעולם לא נהגו כך, ולמעשה הנשים לא מברכות ברכת הלבנה. אך בגמ' סנהדרין (מב). מבואר שמעיקר הדין גם נשים מברכות ברכת הלבנה, שאמרו שם, אמר ליה רב אחא לרב אשי, במערבא מברכי "ברוך מחדש חדשים", אמר ליה: האי נשי דידן נמי מברכי, אלא כדרב יהודה, דאמר רב יהודה: "ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם" וכו'. ומוכת מדברי הגמרא שמעיקר הדין גם נשים מברכות ברכת הלבנה. ורק מנהגינו שאינן מברכות.

נוסח קצר

יז. והנה כתב המאירי (שם, עמ' קעז): נשים ועמי הארץ שאינן יודעים לברך כל ברכת הלבנה, מברכים "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, מחדש חדשים". והביאו החיד"א במחזיק ברכה (סי' תנו סק"ד) וכתב: מדבריו יש ללמוד, שאם האדם חולה או יש לו אונס אחר שאין לו זמן לברך, יכול לפטור עצמו ולברך בשם ומלכות בנוסח הקצר, שהרי בש"ס אמרו שכך בירכו במערבא. אך סיים שלענין דינא צריך להתיישב אם יברך בנוסח הקצר. והלכה כמו שנהגו בבבל ולא כמו שנהגו במערבא - ארץ ישראל, לברך את הנוסח הארוך, וכשם שהלכה כמו הבבלי נגד הירושלמי.

לא כל אדם

יח. חכם אחד כותב, שכל אדם שאינו יודע כעת לברך את הנוסח הארוך, "רשאי לכתחלה" לברך את הנוסח הקצר, ואחר שהביא דברי המאירי והחיד"א, כתב: אולם כיון שמפורש בגמ' סנהדרין שכך היו מברכים בארץ ישראל והנשים שבבל, וכיון שמרן החיד"א ומהר"א כלפון לא גזרו ואמרו בזה שלא להורות כדעת המאירי, רק כתבו שיש להתיישב בזה, אמינא ולא מסתפינא שיש להורות בזה לברך. ע"כ. [ספר ברכת ה' ח"ד עמ' רס]. אולם אפשר שזה בכלל מה שכתב הרשב"א (ברכות יא: ד"ה ומקום), שמקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר היינו שברכה ארוכה שפותחת ומסיימת בברוך אינו רשאי לברך בקצרה (הש"ה ש"ש תש"פ פ"ר שלח או' ג ח-י). ויתכן שהמאירי היקל דוקא לעמי הארץ שלא יפסידו הברכה כל ימי חייהם. ודלא כמה שכתב בספר ארחות חיים ספינקא (סי' תכח אות ה), שאם הוא בדרך ואין בידו סידור תפלה לומר נוסח קידוש לבנה, וירא שיעבור זמנו, יכול לברך "מחדש חדשים" בשם ומלכות. והוא יחיד בדבר, אבל אם החיד"א שגדול כוחו ראה את המאירי ובכל זאת מסתפק, איך אפשר שלא לפחד מספק ברכה לבטלה? לכן הלכה למעשה שאדם שאין לו סידור לא יברך "בא"י אמ"ה מחדש חדשים" (ילקוט ח"ג עמ' שפא), ואם יברך לא לענות אחריו אמן, כי זו ספק ברכה לבטלה.¹²

אמר לו מרן, זה בעל הבן איש חי שהיה בבגדאד ולא בהונגריה... אמר, באמת? הוא כותב כמו רבני הונגריה, בפלפול ובמתיקות.

¹¹ בפירוש השלחן ערוך אין ספר נפלא כמו המשנה ברורה, שמפרש כל מושפט בשלחן ערוך יפה מאוד, רק לבדוק בכל מקום אם זה מתאים לפסק מרן.

¹² כתב לי חכם אחד שהרב ברכת ה' רב חיליה ויש בכוחו לחלוק על החיד"א ועל כל גדולי האחרונים. אולם במנותח אהבה חלק גם על ראשונים, על המאירי בשבת עג ע"א לגבי כיסוי קדרה בשבת כשהתבשיל לא נתבשל כל צרכו. וכן לגבי שברי כלים חלק על התוס' ר"ד. ולכן עם כל הכבוד להתמודות הנפלאה, ולבקיאותו, אי אפשר לחלוק סתם על כל גדולי עולם. וכאן המקום להבהיר שזו דרכה של תורה. כי באמת הרב המחבר הוזמן על ידינו כמה וכמה פעמים למסור שיעורים בחזון עובדיה. וגם אנחנו לקחנו אותו למרן זיע"א שיברך אותו שיזכה לבנים ובנות לאחר שהתעכב כחמש שנים. וכל ימי חייו היינו בידידות, וחבל על דאבדן. אבל זו דרכה של תורה לחלוק לשם שמים, ואין אנחנו מכת חנפנים...

היה בראדן, ושם אין פרסים ומרוקאים... ולכן אנחנו צריכים לאחוז בדעת מרן שלא לומר קדיש שתקבל כשהיה מנין מצומצם⁹ ויצאו מקצתם (ילקוט סי' קלב ה' יב). על כל פנים משמע מהירושלמי שלא התירו לגמור את החזרה אלא באופן שלא ידעו מתחלה שיצאו מקצתן, אבל אם ידעו מראש שיצאו מקצתן, אסור להתחיל בחזרה על דעת כן. ומזה מביא רביה הרב פעלים¹⁰ לגבי ברכת הלבנה, שאם משער שהלבנה תתכסה באמצע הברכה, לא יתחיל לברך. וספק ברכות להקל. וגם לגבי תפלה כתב שאם תוך כדי העמידה יגיע זמן צאת הכוכבים לא יתפלל מנחה. וביביע אומר ח"ז (תא"ח סי' לה) הביאו וחלק עליו, שתפלה רחמי ניהו, ולכן יכול להתחיל להתפלל למרות שבאמצע העמידה יגיע זמן צאת הכוכבים. אבל בברכת הלבנה יחמיר בזה.

מסתפק אם התפלל

יד. המסופק אם התפלל או לא, ומנסה להיזכר: הייתי במקום פלוני, האם נשארתי לתפלה? - איך לא זוכר, וכי לא כיוון?! אבל ויקר מקרהו ושכח. לכאורה נאמר שבתפלת שחרית שהיא התפלה הראשונה ביום, היא מדאורייתא, וספק דאורייתא לחומרא, ובתפלות מנחה וערבית ספק דרבנן לקולא. אך בשלחן ערוך (סי' קז ס"א) כתב: אם הוא מסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל. והיינו בכל התפלות. ומבואר בפוסקים שיתפלל בתנאי דנדבה. ולמה לא אומרים ספק דרבנן לקולא? מתוך המשנה ברורה¹¹ (סק"ב), שמכיון שתפלה רחמי ניהו, הלואי שיתפלל אדם כל היום בתורת נדבה. לכן אם התפלל בפלג, ובשעה 20:30 מתפללים ערבית, והוא מסתפק: רגע, התפללתי גם ערבית או לא? - זה משונה שאדם שמכיון בתפלה לא זוכר אם התפלל, אבל יש דבר כזה, יש אנשים מסכנים שיש להם טרדות, ומספק יחזור על תפלת עמידה, דרחמי ניהו.

שחרית בחצות

טו. גם לגבי תפלת שחרית, כידוע שאפשר להתפלל עמידה עד חצות, ויאמר ברכות השחר וברכות התורה, ברוך שאמר, הללויות, ישתבח, שמע ישראל ועמידה. היה רב אחד שדיבר ברדיו ואמר שלא לומר ברוך שאמר וישתבח אחר ארבע שעות, אלא רק ברכות השחר, ברכות התורה ועמידה. אבל הוא לא צודק, לא לומד ילקוט יוסף... יש כאלו שלא מסוגלים לפתוח ילקוט יוסף, אולי ראש הישיבה שלו אוסר... בילקוט יוסף (ח"ב עמ' תסד, סי' פט ס"ה) כתבנו שיאמר פסוקי דזמרה, שעליהם אמר רבי יוסי: יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום (שבת קיח), ואין קשר לברכות קריאת שמע שמברך רק עד ארבע שעות, אלא יכול לומר פסוקי דזמרה, ברוך שאמר וישתבח, גם לאחר מכן. והבאנו מקורות לכך, לא סתם זורקים סברות... ולכן יאמר ברוך שאמר והללויות וישתבח, שמע ישראל, ועמידה. ומי שקם קצת לפני חצות, ומיד נטל ידים, בירך ברכות השחר, ברכות התורה, פסוקי דזמרה וקריאת שמע, ויודע שאם יתחיל תפלה עמידה, באמצע התפלה יגיע חצות, לפי הרב פעלים לא יתחיל, וכל שכן מתפלת מנחה, אבל ליביע אומר יתחיל, כי בתר תחילה אזלינן, ותפלה רחמי ניהו.

⁹ מרן זצ"ל בצעירותו בשנת תשי"ט, תש"כ, היה מתפלל שחרית במנין מצומצם, יחד עם חכם בן ציון אבא שאול, ופעמים שלא היה מנין, ומרן או חכם בן ציון היו יוצאים למדרכה עם התפלל, לפני "ישתבח", ומחפשים עובר אורח שישלים מנין. היה אחד בשכונה שגר ברחוב אלקנה, והוא היה "דרדעי" שכופר בזה, חכם בן ציון לא ידע שהוא דרדעי וקרא לו שישלים מנין. כשנכנס מרן ראה וזיהה אותו, ועשה עצמו כאילו הוא צריך לשירותים, ורמז לנו שאם יבוא משהו אחר נקרא לו, וכאשר הדרדעי ראה שהרב הלך ונשארו שמונה, גם הוא הלך, עד שמצאו משהו אחר. מרן החמיר שלא לצרפו (ע' דברי בניהו חט"ז סי' ב-ג, אול"צ ח"ה עמ' עב), וב"ה היום הם לא מצויים, "ועמך כולם צדיקים", כולם מאמינים בני מאמינים ברשב"י ובזוהר הקדוש.

¹⁰ כשהיינו צעירים מרן היה מדרבן אותנו ללמוד בליל שבת עם חברותא "רב פעלים", אז לא היה חזון עובדיה או ילקוט יוסף... והיינו לומדים ומשתעשעים, איזו מתיקות! לפני יותר מששים שנה הגאון הרב ולדינברג פעם התווכח עם מרן ואמר, כך נהגו בהונגריה! מי אמר לך? כך כתב הר"ב פעלים" שהיה בהונגריה...